

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
172 ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ 172

ΠΛΑΤΩΝ

ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ
ἢ περὶ ἐπιστήμης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΚΤΟΥ

Κ Α Κ Τ Ο Σ

Παρουσίαση Ζελιάνα Κρυωνά

30/09/2017

Τα πρόσωπα του διαλόγου

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ	Φιλόσοφος, ιδρυτής της Μεγαρικής σχολής, μαθητής του Σωκράτη.
ΤΕΡΨΙΩΝ	Φίλος του Ευκλείδη, μέλος του Σωκρατικού κύκλου.
ΣΩΚΡΑΤΗΣ	Ο μεγάλος φιλόσοφος.
ΘΕΟΔΩΡΟΣ	Γεωμέτρης, δάσκαλος του Πλάτωνα και φίλος του Σωκράτη.
ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ	Μαθητής του Θεόδωρου και του Σωκράτη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο *Θεαίτητος* μάλλον δέχεται την ακριβέστερη χρονολόγηση από κάθε άλλο διάλογο, σύμφωνα με τον Taylor. Το έργο λοιπόν πρέπει να ολοκληρώθηκε το 368 ή στις αρχές του 367 π.Χ., λίγο πριν την αναχώρηση του Πλάτωνα για τις Συρακούσες. Είναι επομένως ένας από τους διαλόγους της τελευταίας περιόδου όπου μαζί με την Πολιτεία παρουσιάζουν ίσως το μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Ο συγκεκριμένος διάλογος επιγράφεται «Θεαίτητος» από το όνομα ενός διακεκριμένου μέλους της Ακαδημίας στον οποίο αποδίδονται μάλιστα σημαντικές μαθηματικές ανακαλύψεις.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Στον Πλατωνικό διάλογο «Θεαίτητος» γίνεται διερεύνηση του ζητήματος τι είναι γνώση. Πρόκειται για έναν αφηγηματικό διάλογο που ξεκινά αρχικά μεταξύ Ευκλείδη και Τερψίωνα. Ο Ευκλείδης περπατούσε έξω από την πόλη και είχε δει να μεταφέρεται ο Θεαίτητος από την Κόρινθο στην Αθήνα με δυσεντερία και ένα μικρό πολεμικό τραύμα. Το γεγονός αυτό δημιούργησε το έναυσμα να ξεκινήσει συζήτηση με τον φίλο του Τερψίωνα. Ο Ευκλείδης θυμήθηκε ότι ο Σωκράτης είχε κάνει κάποιες παράξενες προβλέψεις για την αυξημένη φήμη του Θεαίτητου.

Ο Ευκλείδης λέει στο φίλο του Τερψίωνα ότι είχε γράψει ένα βιβλίο πριν από πολλά χρόνια με βάση ένα διάλογο μεταξύ Σωκράτη και Θεαίτητου όταν ο Θεαίτητος ήταν ένας αρκετά νεαρός άνδρας. Ο Ευκλείδης, για τη συγγραφή του βιβλίου, λόγω της θολής του ανάμνησης του γεγονότος και κάποιων λεχθέντων είχε επισκεφτεί τον Σωκράτη πολλές φορές, για να τον ρωτήσει και να διευκρινίσει για όσα είχαν ειπωθεί τότε. Ο Τερψίοντας ενδιαφέρεται για το βιβλίο το οποίο αναγιγνώσκεται φωναχτά στους δύο άνδρες από ένα αγόρι, δούλο στην υπηρεσία του Ευκλείδη.

Ο διάλογος, μεταξύ Σωκράτη και Θεαίτητου, συνέβη λίγο πριν ο Σωκράτης παρουσιαστεί στην βασιλείο στοά για να απαντήσει στην κατηγορία που του είχε απευθύνει ο Μέλητος και τελικά οδήγησε στην θανατική καταδίκη του.

Η αφήγηση ξεκινά ως εξής: Πριν ξεκινήσει ο διάλογος, με τον Θεαίτητο, ο Σωκράτης συναντά τον Κυρηναίο γεωμέτρη Θεόδωρο και τον ρωτά εάν γνωρίζει κάποιον νέο της Αθήνας που να δημιουργεί ελπίδες για σπουδαίο μέλλον. Αυτός του υποδεικνύει τον μαθητή του Θεαίτητο από το Σούνιο, για τον οποίο λέει λαμπρά λόγια. Ο Θεαίτητος έτυχε να περνά από εκεί και τον καλούν για να τον γνωρίσει ο Σωκράτης και να συνομιλήσει μαζί του.

Στον διάλογο αυτό του Πλάτωνα, εμφανίζεται ο Σωκράτης να εξετάζει με τη βοήθεια του Θεαίτητου (ή το αντίθετο σύμφωνα με την «μαιευτική» τέχνη του Σωκράτη) *ποιος είναι ο ορισμός της γνώσης*.

1. ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ: ΤΑΥΤΙΣΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

Σε όλη τη διάρκεια του διαλόγου, είναι παρών ο μαθηματικός και γεωμέτρης Θεόδωρος από την Κυρήνη, μαθητής του Πρωταγόρα και δάσκαλος του Πλάτωνα. Ο Θεόδωρος εξαίρει τις ικανότητες του νεαρού Θεαίτητου τόσο για την οξεία αντίληψή του και στην επιδεκτικότητά του στη μάθηση, όσο και στην πραότητα και σοβαρότητα του χαρακτήρα του. Επίσης παρατηρεί εξωτερική ομοιότητα του Θεαίτητου με τα χαρακτηριστικά στο πρόσωπο του Σωκράτη! Καλούν, λοιπόν, κοντά τους το Θεαίτητο και ξεκινά η συζήτηση με το θέμα να διατυπώνεται ήδη από την αρχή του διαλόγου: «*Τι ακριβώς είναι η γνώση;*» Στη συνέχεια, το ερώτημα θα απασχολήσει τους συνομιλητές και θα αναλυθεί με μεγάλη συστηματικότητα με βάση τη μέθοδο των ερωταποκρίσεων. Η συζήτηση προχωρεί στον σωκρατικό έλεγχο, για το αν ο νεαρός Θεαίτητος μπορεί να απαντήσει στο ζήτημα αυτό.

Αρχικά ο Θεαίτητος δυσκολεύεται να απαντήσει και απαντά με μια απαρίθμηση των μαθημάτων που διδάσκει ο Θεόδωρος, όπως είναι η γεωμετρία. Στη συνέχεια αναφέρεται και στην τέχνη του τσαγκάρη και γενικά στις τέχνες των διαφόρων «δημιουργών». Η απάντηση δεν ικανοποιεί το Σωκράτη, ο οποίος διευκρινίζει ότι ζήτησε τον ορισμό της ουσίας της γνώσης κι όχι μια απαρίθμηση των διαφόρων ειδών γνώσεων που υπάρχουν, φέρνει ένα πολύ πρόχειρο παράδειγμα: Αν μας ρωτούσε κάποιος τί πράγμα είναι ο πηλός, δε θα προσέφερε τίποτα στην κατανόηση της έννοιας να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στον πηλό των αγγειοπλαστών και τον πηλό των πλινθοποιών. Αντίθετα, θα ήμασταν απόλυτα κατατοπιστικοί, αν απαντούσαμε απλά ότι ο πηλός είναι χώμα ανάμεικτο με νερό. Το πρόβλημα δηλαδή συνίσταται στο να προσδιορίσουμε τι ακριβώς εννοούμε όταν λέμε ότι «γνωρίζουμε» κάτι, κι όχι απλά να παραθέσουμε τα διάφορα αντικείμενα της γνώσης. Ύστερα λοιπόν από τη γόνιμη καθοδήγηση του Σωκράτη, ο Θεαίτητος φαίνεται να αντιλαμβάνεται πλέον πού έγκειται η ουσία του ερωτήματος και το παρομοιάζει μάλιστα με ένα μαθηματικό πρόβλημα

ορισμού κάποιων εννοιών που είχε μόλις λύσει με κάποιον που λεγόταν κι αυτός Σωκράτης.

Ο Σωκράτης βλέπει στον Θεαίτητο μια γόνιμη νεαρή ψυχή την οποία υπόσχεται να βοηθήσει να φέρει στο φως τις σκέψεις που εγκυμονεί, χρησιμοποιώντας την μαιευτική του τέχνη για να εξετάζει, να καθοδηγεί και να ελέγχει τις σκέψεις που γεννά η διάνοια των άλλων, όπως η μαία μητέρα του ξεγεννούσε παιδιά. Και όπως καμιά από τις μαίες δε μπορεί πλέον η ίδια να κυοφορήσει και να γεννήσει, έτσι και ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι ο ίδιος είναι «άγονος σοφίας».

Ο Θεαίτητος δίνει εδώ έναν πρώτο ορισμό για τη γνώση: *«Εκείνος που γνωρίζει κάτι, αισθάνεται αυτό που γνωρίζει και, όπως φαίνεται, η γνώση δεν είναι τίποτα άλλο παρά αίσθηση»* (151e). Σύμφωνα λοιπόν με τον παραπάνω ορισμό η γνώση είναι αίσθηση, η επιστήμη είναι απλώς αισθητηριακή αντίληψη. Ο Σωκράτης παρατηρεί ότι το περιεχόμενο του ορισμού αυτού φαίνεται να μοιάζει με τη γνωστή ρήση του Πρωταγόρα ότι *για όλα τα πράγματα το μέτρο είναι ο άνθρωπος*. Δηλαδή κάθε τι είναι για τον καθένα έτσι όπως του φαίνεται. Ο Θεαίτητος, γνώστης των θεωριών του Πρωταγόρα (152a), συμφωνεί με την ερμηνεία που αποδίδει ο Σωκράτης στην παραπάνω ρήση: *«Ό,τι μου φαίνεται, ό,τι αισθάνομαι αυτό είναι για μένα»*. Η αίσθηση αποτελεί αντίληψη ενός πράγματος που είναι (του όντος), αποκαλύπτει δηλαδή πάντα το *είναι*, το *τί έστιν* και είναι απαλλαγμένη από την πλάνη, ακριβώς επειδή είναι βέβαιη γνώση (επιστήμη) (152c).

Μετά τον παραπάνω ορισμό, για να υπάρχει γνώση θα πρέπει η αίσθηση να αποκαλύπτει το *είναι*, καθώς η γνώση πρέπει να είναι απαλλαγμένη από την πλάνη και το ψεύδος. Όπως ειπώθηκε πριν, η θεωρητική αυτή διατύπωση ανάγεται στον Πρωταγόρα, ο οποίος αρνείται ότι υπάρχει ένας κοινός πραγματικός κόσμος, που να γνωρίζουν έστω δύο αντιλήπτορες. Βλέπει την πραγματικότητα καθαυτή ως ατομική υπόθεση. Έτσι, αν πω ότι ο άνεμος είναι δυσάρεστα ζεστός και εσύ πεις ότι είναι δυσάρεστα ψυχρός, λέμε και οι δύο την αλήθεια, γιατί καθένας μιλά για έναν “πραγματικό” άνεμο, αλλά “πραγματικό άνεμο” που ανήκει στον ιδιωτικό εκείνο κόσμο στον οποίο μόνο αυτός έχει πρόσβαση. Γι’ αυτό ακριβώς μπορεί να υποστηριχτεί ότι καθένας είναι αλάνθαστος ως προς τον δικό του ιδιωτικό κόσμο».

Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η παραπάνω αρχή εκπορεύεται από μια βαθύτερη θεωρία του Πρωταγόρα, η οποία αναφέρεται σε μια διαρκή, παγκόσμια κίνηση, σε ένα αέναο «γίνεσθαι», ότι όλα τα υπαρκτά πράγματα είναι στην ουσία αποτελέσματα διαρκών κινήσεων. Η κίνηση αυτή συνιστά τελικά το μοναδικό πραγματικό στοιχείο ολόκληρου του σύμπαντος και η παύση της θα σήμαινε στασιμότητα και θάνατο (153a-d). Με άλλα λόγια, κάθε αλήθεια είναι σχετική.

Κατά τον Σωκράτη, με την άποψη αυτή του Πρωταγόρα συμφωνούν πολλοί άλλοι, όπως ο Ηράκλειτος, ο Εμπεδοκλής, ο Επίχαρμος και ο Όμηρος, με μόνη εξαίρεση τον Παρμενίδη. Ο Σωκράτης για τη θεωρία περί κινήσεως των πάντων φέρνει ως παράδειγμα το λευκό χρώμα που βλέπουμε. Αυτό δεν βρίσκεται ούτε μέσα σε κάποιο σώμα έξω από το δικό μας, ούτε μέσα στο μάτι μας. Δεν είναι δηλαδή κάτι στατικό που βρίσκεται είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο, αλλά είναι απλώς μια στιγμιαία συνάντηση δύο κινήσεων. Το ένα σύνολο

κινήσεων, αυτό που ονομάζουμε «μάτι», έρχεται σε επαφή με το άλλο σύνολο κινήσεων, που ονομάζουμε «εξωτερικό κόσμο» και στιγμιαία συμβαίνει (γίνεται) κάτι, ως αποτέλεσμα της επαφής αυτής. Αυτό το κάτι είναι το χρώμα (153e). Αν μεταβληθεί μία από αυτές τις κινήσεις, αμέσως μεταβάλλεται και το αποτέλεσμα. Τα δεδομένα όμως της καθημερινότητας φανερώνουν ότι ένα χρώμα δε φαίνεται το ίδιο σε έναν άνθρωπο και ένα ζώο, όπως και ένα πράγμα δε φαίνεται όμοιο σε δύο διαφορετικούς ανθρώπους. Από αυτή την άποψη, δύο αντίθετες αισθητηριακές παραστάσεις σε δύο διαφορετικούς ανθρώπους είναι εξίσου αληθινές. *Ο κόσμος είναι κατ' ανάγκην «ιδιωτικός» και κάθε αλήθεια είναι καθαρά σχετική.*

Στο σημείο αυτό, η διερεύνηση της θεωρίας του Πρωταγόρα συνεχίζεται με μια νέα παράμετρο. Αντιτάσσονται στον Πρωταγόρα κάποια φαινόμενα, όπως τα όνειρα και οι παραισθήσεις που είναι απατηλά. Εδώ φαίνεται να μην ισχύει η γνωστή άποψη πως ό,τι φαίνεται κάθε φορά, αυτό είναι και πραγματικό. Ο Σωκράτης διευκρινίζει ότι δεν είναι και τόσο εύκολο να διακρίνουμε σαφώς την κατάσταση του ονείρου από την κατάσταση εγρήγορσης, αλλά αναμφισβήτητα πρόκειται για δύο διαφορετικές καταστάσεις. Ωστόσο, «ο κόσμος κάποιου που κοιμάται ή έχει πυρετό είναι γι' αυτόν τόσο πραγματικός – όσο διαρκεί το όνειρο ή ο πυρετός του- όσο είναι για τον ξύπνιο και τον υγιή ο δικός του κόσμος».

Σύμφωνα λοιπόν με την παραπάνω θεωρία, αυτό που αισθάνεται κάποιος οργανισμός σε μια δεδομένη στιγμή είναι συνάρτηση του οργανισμού με το περιβάλλον του. Αφού ένας οργανισμός, όταν κοιμάται ή έχει πυρετό είναι διαφορετικός από όταν είναι ξύπνιος ή υγιής, τότε και το αποτέλεσμα της αντίδρασής τους με το περιβάλλον θα είναι διαφορετικό. Ακόμη και δύο εντελώς αντίθετα μεταξύ τους αισθήματα στο ίδιο υποκείμενο μπορούν να είναι και τα δύο αληθινά, καθώς «δεν υπάρχει ένα υποκείμενο, αλλά σειρά υποκειμένων» στις διάφορες εκφάνσεις του. Οι παραστάσεις οποιουδήποτε οργανισμού ανά πάσα στιγμή ισχύουν ως προς την κατάσταση του συγκεκριμένου οργανισμού εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή. Κάθε φορά λοιπόν το κάθε τι είναι όπως μου φαίνεται, όπως το αισθάνομαι. Συνεπώς, το αίσθημά μου είναι πάντοτε ορθό και αληθινό. Με βάση λοιπόν την παραπάνω θεωρία για τα όνειρα και τις ψευδαισθήσεις, δικαιολογείται η ρήση του Πρωταγόρα ότι ο άνθρωπος αποτελεί το μέτρο όλων των πραγμάτων και φαίνεται ότι ο ορισμός της επιστήμης, που έδωσε ο Θεαίτητος είναι σωστός (160d-e).

1.1 ΠΡΩΤΗ ΚΡΙΤΙΚΗ: ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ

Ερώτημα Νο 1: Η γνώση και η αίσθηση είναι το ίδιο πράγμα ή διαφορετικά;

- Αν δεχτούμε ότι είναι σωστή η ταύτιση της γνώσης με την αίσθηση, τότε οποιοδήποτε ον με αισθήσεις, ακόμη και ένας χοίρος ή ένας βάτραχος, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέτρο όλων των πραγμάτων, κι όχι μόνο ο άνθρωπος.
- Αφού όλα τα πλάσματα που χαρακτηρίζονται από ένα σύστημα αισθήσεων είναι ίδια ως προς τη νόηση, γιατί θαυμάζουμε σαν θεό τον Πρωταγόρα για τη σοφία του; Αν ο προηγούμενος ορισμός της γνώσης ήταν αληθής, τότε ακόμη και ο ίδιος ο Πρωταγόρας δε θα ήταν καθόλου

καλύτερος στη φρόνηση από οποιονδήποτε άλλο άνθρωπο και ούτε καν από έναν μικρό βάτραχο!

- Αν είναι αληθινό για τον καθένα ό,τι ο ίδιος αντιλαμβάνεται μέσω των αισθήσεών του, τότε τί χρειάζεται η διδασκαλία;
- Πώς ισχυρίζεται ο Πρωταγόρας ότι διορθώνει τις απόψεις των μαθητών του, αφού ο κόσμος είναι «ιδιωτικός» για τον κάθε μαθητή και κανένας δεν έχει μεγαλύτερο κύρος ώστε να εξετάζει τις γνώμες των άλλων, αν είναι ορθές ή εσφαλμένες;

Η αντίρρηση που ίσως θα έφερνε ο Πρωταγόρας σχετικά με το σύστημα αισθήσεων των ζώων είναι ότι στηρίζονται μόνο σε εικασίες.

Ερώτημα Νο 2: Θα συμφωνήσουμε πραγματικά πως, γι αυτά που αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις της ακοής και της όρασης, έχουμε συνάμα γνώση όλων τούτων;

Το ερώτημα λοιπόν με το οποίο συνεχίζει την κριτική ο Σωκράτης αφορά τη γλώσσα των βαρβάρων, καθώς και την ικανότητα ανάγνωσης και κατανόησης των γραμμάτων. Αν προϋποθέσουμε την ταύτιση της όρασης ή της ακοής με τη γνώση, τότε θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι όταν ακούμε τη γλώσσα των βαρβάρων, πριν ακόμα τη μάθουμε, γνωρίζουμε και καταλαβαίνουμε τί λένε.

Παρόμοια είναι και η περίπτωση ενός αγράμματος ανθρώπου που βλέπει μια γραμμένη σελίδα. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αφού βλέπει τα γράμματα, τα γνωρίζει κιόλας; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα δίδεται εύκολα από τον Θεαίτητο, ο οποίος διευκρινίζει ότι στην περίπτωση των γραμμάτων, αυτό που γνωρίζει ένας αγράμματος είναι το σχήμα και το χρώμα των σημείων, αλλά αγνοεί τη σημασία των συλλαβών στην δε περίπτωση της ξένης γλώσσας αυτό που πραγματικά γνωρίζουμε δεν αφορά το νόημα και τη μετάφραση των λέξεων, αλλά χαρακτηριστικά όπως η οξύτητα και η βαρύτητα των φθόγγων.

Ερώτημα Νο 3: : Μπορούμε τελικά να πούμε ότι δε γνωρίζουμε αυτό που είδαμε στο παρελθόν και εξακολουθούμε να θυμόμαστε;

Όταν ένας άνθρωπος βλέπει κάτι, γίνεται γνώστης του πράγματος που βλέπει. Αν στη συνέχεια κλείσει τα μάτια του, η προηγούμενη γνώση του πράγματος εξακολουθεί να υπάρχει στη μνήμη του, ακόμη και χωρίς να υπάρχει το αισθητηριακό ερέθισμα;

Αν όμως δεχτούμε τελικά την ταύτιση της γνώσης με την αίσθηση, το «δεν βλέπει» σημαίνει «δεν γνωρίζει». Θα ήταν τερατώδες να θυμόμαστε αυτό που γνωρίζουμε και συγχρόνως να μην το γνωρίζουμε, αφού δεν το βλέπουμε πια. Συνεπώς, ο ορισμός που δόθηκε από τον Θεαίτητο σκοντάφτει στο πρόβλημα της μνήμης.

1.2 ΥΠΟΘΕΤΙΚΗ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΩΚΡΑΤΗ

Στο σημείο αυτό, ο διάλογος μοιάζει να έχει φτάσει σε αδιέξοδο, καθώς και οι δύο εξεταζόμενες απόψεις, τόσο ο ορισμός του Θεαίτητου όσο και η θεωρία του Πρωταγόρα, φαίνεται ότι έχουν ανατραπεί. Αφού λοιπόν ο νεαρός Θεαίτητος παραδέχεται την «ήττα» του και κανείς από τους παρευρισκόμενους δεν επιθυμεί να εκπροσωπήσει τον Πρωταγόρα, αναλαμβάνει ο ίδιος ο Σωκράτης να υπερασπιστεί τις θέσεις του όσο μπορεί πιο πειστικά, όπως άλλωστε επιβάλλει και η δικαιοσύνη. Στην προσπάθειά του λοιπόν ο Σωκράτης να υποθέσει με ποιον τρόπο θα μπορούσε ο Πρωταγόρας να ανασκευάσει το παραπάνω επιχείρημα, ισχυρίζεται ότι, από κάποια άποψη, θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι ένας άνθρωπος γνωρίζει και δεν γνωρίζει το ίδιο πράγμα.

Το πιο απλό που θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς για να δικαιολογήσει την παραπάνω δήλωση είναι ο άνθρωπος που κρατά το ένα μάτι του κλειστό, και κατά συνέπεια βλέπει τα πράγματα με το ένα μάτι και τα γνωρίζει, ενώ με το άλλο όχι.

Στη συνέχεια θα αναφερόταν ο Πρωταγόρας στη μνήμη, για να αποδείξει ότι το σχετικό πρόβλημα που προέκυψε καθόλου δεν αναιρεί τη θεωρία του. Αυτό συμβαίνει διότι όταν αναφερόμαστε στη μνήμη, οφείλουμε να κατανοούμε ότι πρόκειται βέβαια για μια γνωστική κατάσταση, αλλά έμμεση, διαφορετική από την άμεση αισθητηριακή αντίληψη, καθώς δεν υπάρχει πια αίσθηση. Η μνήμη που έχει κάποιος για όσα έζησε, τώρα που δεν τα ζει πια, είναι ένα βίωμα διαφορετικό από αυτό που είχε όταν τα ζούσε (166b). Ισχυρίζεται δηλαδή ο Πρωταγόρας ότι ο άνθρωπος με κάθε μεταβολή των παραστάσεών του αποτελεί και διαφορετικό αντιλήπτορα. «Το υποκείμενο δε μένει πάντα το ίδιο, αλλά είναι μια διαδοχή συνειδήσεων» και ό,τι αισθάνεται κάθε μία από αυτές είναι και αληθινό. Ο κάθε αντιλήπτορας έχει τον δικό του κόσμο και αποτελεί ο ίδιος το μέτρο αληθείας και για όσα υπάρχουν και για όσα δεν υπάρχουν. «μέτρον γαρ έκαστον ημών είναι των τε όντων και μη» (166d). Με τα λόγια αυτά που επαναλαμβάνουν τη γνωστή ρήση του Πρωταγόρα θέλει ο Σωκράτης να περάσει σε μια σημαντική διευκρίνιση. Ο Πρωταγόρας θα έλεγε ότι αν και δεν υπάρχει καμιά διαφορά ανάμεσα στις ανθρώπινες γνώμες ως προς την αλήθεια τους, μπορούμε ωστόσο να χαρακτηρίσουμε κάποιον σοφό και να τον διακρίνουμε από τους υπόλοιπους, στους οποίους δε μπορεί να αποδοθεί ο ίδιος χαρακτηρισμός. Για παράδειγμα φέρνει το γιατρό. Σκοπός του γιατρού είναι να μεταβάλλει με τα φάρμακα τις παραστάσεις που φαίνονται και είναι δυσάρεστες σε έναν άρρωστο οργανισμό, όπως είναι λ.χ. η πικρή γεύση που του αφήνει το κρασί. Σε καμία περίπτωση δεν προσπαθεί ο γιατρός να πείσει τον ασθενή ότι οι αισθητήριες εντυπώσεις του είναι ψευδείς, αφού αυτές αποκαλύπτουν για τον ασθενή οργανισμό την πραγματικότητα τόσο όσο και οι κανονικές εντυπώσεις ενός υγιή. Ωστόσο, οφείλει θεραπεύοντάς τον να μεταβάλλει τα πράγματα προς μια υγιέστερη και πιο ευχάριστη στις αισθήσεις κατάσταση, όπως είναι η γλυκιά γεύση που αφήνει το κρασί στους υγιείς οργανισμούς. Έτσι και ο σοφός που διακρίνεται από μια καλή κατάσταση της ψυχής και, άρα, καλές παραστάσεις έχει τη δύναμη να μεταδίδει στους μαθητές του υγιέστερες και ωφελιμότερες απόψεις για τη ζωή, αλλά όχι πιο αληθινές (167a-d).

Αυτή την ερμηνεία προτείνει ο Σωκράτης πιστεύοντας ότι θα εξέφραζε καλύτερα τις απόψεις του Πρωταγόρα, αφού μάλιστα τη δέχεται και ο Θεόδωρος. Έτσι, ο σοφός μπορεί να εκπαιδεύει τους μαθητές του και αξίζει να λαμβάνει πολλά χρήματα από αυτούς που εκπαιδεύονται και οι άνθρωποι μπορούν να είναι σοφότεροι ο ένας από τον άλλο χωρίς κανέναν να έχει σφαλερή γνώμη (167d).

1.3 ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΟΦΟ (ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ: Ο ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΒΙΟΣ)

Ο Σωκράτης επισημαίνει ότι εάν ήταν παρών ο Πρωταγόρας θα τον κατηγορούσε ότι έκανε συζήτηση μ' ένα παιδί και χρησιμοποιώντας τον φόβο του παιδιού αντίκρουσε τις δικές του διδασκαλίες και προτρέπει ξανά τον Θεόδωρο να συζητήσουν μεταξύ τους και του αναθέτει προσωρινά την υποχρέωση να υποστηρίξει τον παλιό του φίλο.

Ο Σωκράτης επιχειρεί να ελέγξει τη θεωρία για την κίνηση των πάντων και την άποψη ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ των ανθρωπίνων γνώμων ως προς την αλήθεια τους.

Σωκράτης και Θεόδωρος αρχίζουν και πάλι την κριτική του Πρωταγόρα για να εξετάσουν αν είχε δίκιο που θεωρούσε τον κάθε άνθρωπο «αυτάρκη» στη φρόνηση και αν σωστά διευκρίνισε ο Σωκράτης, για λογαριασμό του Πρωταγόρα, ότι κάποιων οι απόψεις είναι πιο ωφέλιμες και αυτοί είναι οι σοφοί. Τα ίδια τα λόγια του Πρωταγόρα ανοίγουν το τμήμα αυτό της συζήτησης, ότι δηλαδή αυτό που νομίζει ο καθένας, αυτό υπάρχει και είναι αληθινό γι' αυτόν που το πιστεύει. Δεν υπάρχει λοιπόν άνθρωπος που να μη θεωρεί τον εαυτό του σοφότερο από τους άλλους σε κάποια πράγματα, ενώ σε κάποια άλλα να χρειάζεται ο ίδιος διδασκαλία και καθοδήγηση (170 a-b). Άρα, σοφία και αμάθεια είναι δύο διαφορετικά πράγματα, για τα οποία στο σημείο αυτό ο Σωκράτης διευκρινίζει ότι δεν είναι τίποτα άλλο παρά «αληθής διάνοια» και «ψευδής δόξα» αντίστοιχα.

Το φανερό συμπέρασμά του ότι οι άνθρωποι έχουν άλλοτε αληθείς και άλλοτε ψευδείς γνώμες αναιρεί την άποψη του Πρωταγόρα ότι ο κάθε άνθρωπος είναι το μέτρο για όλα τα πράγματα.

Αν ήθελε κάποιος να υποστηρίξει τον Πρωταγόρα από μια διαφορετική σκοπιά, θα μπορούσε να πει ότι, σύμφωνα με τη θεωρία του, ο λόγος του είναι αληθής για τον ίδιο τον Πρωταγόρα. Αφού όμως για τους άλλους είναι ψευδής, προκύπτει από τη θεωρία του ότι θα πρέπει να παραδεχτεί την άποψή τους ως αληθινή, παρόλο που αυτοί εναντιώνονται στη δική του γνώμη και πιστεύουν ότι βρίσκεται σε πλάνη.

Η θεωρία του Πρωταγόρα μπορεί ίσως να γίνει αποδεκτή για τα βιώματα που έχει κανείς μέσω των αισθήσεών του, όπως είναι λ.χ. η αίσθηση του θερμού, του ξηρού, του γλυκού και όλα τα παρόμοια (171e). Δεν είναι όμως δυνατό να γίνει αποδεκτή για τα πρακτικά ζητήματα της ζωής, όπως είναι αυτά που ωφελούν ή βλάπτουν την ανθρώπινη υγεία. Για τέτοιου είδους θέματα είναι φανερό ότι δεν είναι σε θέση ο καθένας να γνωρίζει τι είναι υγιεινό και να θεραπεύεται από

μόνος του, αλλά απαιτείται η υπακοή στην ορθή γνώμη του γιατρού που είναι ο πλέον κατάλληλος άνθρωπος λόγω των γνώσεών του.

Αναλόγως πιστεύει ο Σωκράτης ότι πρέπει να λειτουργούμε για να διασφαλίζουμε και την υγεία της πολιτείας. Όταν πρόκειται να αποφασίσει μια πόλη και να θεσπίσει νόμους για τα δίκαια και τα άδικα, τα ιερά και τα ανόσια, δεν είναι ικανός ο οποιοσδήποτε να εκφέρει αληθινές γνώμες, αλλά γίνεται διάκριση μεταξύ της γνώμης του σοφού και του αμαθούς (172 α). Παρ' όλα αυτά, οι οπαδοί του Πρωταγόρα ισχυρίζονται ότι θέματα όπως το δίκαιο και το άδικο δεν έχουν κάποια δική τους, δοσμένη από τη φύση ουσία, αλλά γίνεται αληθινό κάθε φορά αυτό που η κοινή γνώμη νομίζει ως αληθινό και για όσο καιρό το νομίζει.

Παρέκβαση στη ζωή του φιλοσόφου.

Ο Σωκράτης έχει διαπιστώσει πολλές φορές, όπως και τώρα, ότι όσοι καταγίνονται με τη φιλοσοφία συνομιλούν ειρηνικά και άνετα ξεφεύγοντας από τα όρια του χρόνου, καθώς δεν τους ενδιαφέρει η διάρκεια της συζήτησης προκειμένου να φτάσουν στην αλήθεια. Αν καλούνταν ένας τέτοιος άνθρωπος να μιλήσει στο δικαστήριο, είναι φυσικό ότι θα φαινόταν γελοίος, αφού θα πιεζόταν και από το στενό χρονικό περιθώριο αλλά και από την απαίτηση του δικαστηρίου να μην ξεφεύγει καθόλου από το θέμα. Εκείνοι λοιπόν που από νέοι στράφηκαν σε παρόμοια επαγγέλματα έγιναν μικρόψυχοι και δούλοι, έμαθαν να πράττουν στραβά και δεν έχουν τίποτα γερό μέσα τους. Οι ίδιοι είναι «υπηρέτες των λόγων», συχνάζουν στην αγορά, στα δικαστήρια και γενικά σε δημόσιους χώρους και επιζητούν πολιτική εξουσία. Αντίθετα οι φιλόσοφοι, οι «κορυφαίοι», όπως ονομάζονται χαρακτηριστικά από το Σωκράτη, έχουν το λόγο στην υπηρεσία τους. Ελάχιστα ενδιαφέρονται για κοσμικές εκδηλώσεις και δημόσιες εμφανίσεις, δε γνωρίζουν καν τους δρόμους που οδηγούν στους δημόσιους χώρους και δε διαχωρίζουν τους συμπολίτες τους χρησιμοποιώντας επιτόλαια κριτήρια όπως εμφάνιση. Δεν εντυπωσιάζονται όταν ακούνε να μιλούν για τεράστιες περιουσίες ή ευγενική καταγωγή, αφού ο οποιοσδήποτε θα μπορούσε να επιδείξει ευγενείς και πλούσιους προγόνους σε κάποιο σημείο του γενεαλογικού του δέντρου. Επόμενο είναι λοιπόν όταν αναγκαστεί ο φιλόσοφος να κατεβεί στο μικρόκοσμο των τοπικών θεμάτων να φαίνεται αφηρημένος και ανόητος, όπως ο Θαλής που έπεσε στο πηγάδι επειδή κοίταζε τα αστέρια στον ουρανό!

Αντίστοιχα όμως μπορεί να σαστίσει και ο πετυχημένος ρήτορας, αν αποφασίσει ο φιλόσοφος να τον ωθήσει προς τα πάνω. Στην προσπάθειά του να εγκαταλείψει τα επίγεια και να διερευνήσει τα θεμελιώδη ζητήματα στη ζωή, όπως είναι η δικαιοσύνη και η αδικία και σε τί διαφέρουν μεταξύ τους, σε τί συνίσταται η ανθρώπινη ευτυχία και πώς αρμόζει σε κάποιον να την αποκτά, ο άνθρωπος αυτός δεν θα ξέρει τί να κάνει και θα τραυλίζει.

Εντυπωσιασμένος ο Θεόδωρος από τις παραπάνω περιγραφές του Σωκράτη ομολογεί ότι αν όλοι οι άνθρωποι πείθονταν στα λόγια του, θα υπήρχαν στον κόσμο λιγότερα κακά. Τα «κακά» όμως δε γίνεται να χαθούν, γιατί είναι μέσα στη φύση των θνητών. Γι' αυτό πρέπει να προσπαθεί κανείς να ξεφεύγει από τη θνητή

του φύση (176b). Για «ομοίωση» με το θεό μιλάει ο Πλάτωνας εννοώντας μια σταδιακή προσέγγιση της δικαιοσύνης και της γνώσης από τον άνθρωπο. Αυτή η αναφορά του Πλάτωνα στο θεό, διά στόματος Σωκράτη, αναδεικνύει τη δυνατή φαντασία του, καθώς και τη προσπάθειά του να εντοπίσει την ουσία εκείνη που μένει αιώνια αμετάβλητη πίσω από έναν κόσμο που αλλάζει διαρκώς, τον οδήγησαν αναπόφευκτα σε έναν θεό. Η διαφορά όμως του Πλάτωνα από τους συμπολίτες του είναι ότι «στους κόλπους αυτού του θεού βλέπει τις Ιδέες. Με τη σύλληψη αυτή θέλησε να αντικαταστήσει το λαϊκό Όλυμπο με έναν Όλυμπο πνευματικό».

Η επιλογή του χωρίου αυτού από τον Πλάτωνα, αν και ελάχιστα προωθεί την εξέλιξη του κυρίου θέματος της συζήτησης, δεν είναι τυχαία. Αναζητώντας οι δύο συνομιλητές την ουσία της γνώσης, της επιστήμης κρίνουν σκόπιμο να περιγράψουν και τον άνθρωπο που αναζητά τη γνώση, δηλαδή το φιλόσοφο, προκειμένου να φωτιστούν καλύτερα και οι δρόμοι που οδηγούν στην απόκτησή της.

1.4 ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΑΡΕΚΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ

Οι συνομιλητές επανέρχονται στη συζήτηση στο σημείο λοιπόν στο οποίο είχε σταματήσει που ήταν ότι, οι φιλόσοφοι που διδάσκουν πως ό,τι φαίνεται στον καθένα αυτό και υπάρχει επεκτείνουν χωρίς δισταγμό τη θεωρία αυτή στη δικαιοσύνη και την αδικία. Ισχυρίζονται δηλαδή ότι όσα θεωρεί μια πόλη δίκαια και νομοθετεί για αυτά, είναι δίκαια για τη συγκεκριμένη πόλη, για όσο καιρό μείνουν έτσι νομοθετημένα. Ο Σωκράτης όμως διευκρινίζει ότι κανείς δεν τόλμησε να ισχυριστεί κάτι παρόμοιο για τα αγαθά και τα ωφέλιμα σε μια πόλη. Χρήσιμο και ωφέλιμο για την πόλη δε μπορεί να είναι αυτό που κάθε φορά η πόλη θεωρεί ωφέλιμο. Ο καθένας θα μπορούσε να ομολογήσει ότι όταν η πόλη νομοθετεί επιδιώκοντας το μεγαλύτερο δυνατό όφελος για αυτήν, συμβαίνει πολλές φορές να μην το πετυχαίνει. Οι εκάστοτε κανονισμοί θεσπίζονται επειδή η πόλη αποβλέπει σε ένα μελλοντικό όφελος (178 a).

Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι αν η ρήση του Πρωταγόρα ότι ο άνθρωπος είναι μέτρο όλων των πραγμάτων ισχύει και για τα πράγματα που αφορούν στο μέλλον.

Έχει ήδη αναγνωριστεί παραπάνω και από τους δύο συνδιαλεγόμενους ότι αν ένας άνθρωπος νιώθει ζέστη, είναι και πραγματικά ζεστός. Αν όμως ο ίδιος άνθρωπος πιστεύει ότι θα τον πιάσει πυρετός, ενώ ο γιατρός τον διαβεβαιώνει για το αντίθετο, δεν είναι φανερό ότι πρέπει να εμπιστευτούμε την πρόβλεψη του ειδικού; (178 c). Με τον ίδιο τρόπο, ο καλύτερος κριτής για την ποιότητα που θα έχει το κρασί είναι ο αμπελουργός και ο καταλληλότερος γευσιγνώστης είναι ένας έμπειρος μάγειρας. Έτσι και ο ίδιος ο Πρωταγόρας βεβαίωνε τους άλλους ότι ξεχωρίζει, διότι μπορεί να προβλέψει πόσο αποτελεσματική θα είναι η εκφώνηση ενός λόγου στα δικαστήρια. Επομένως, ο Σωκράτης απαντά στο παραπάνω ερώτημα λέγοντας ότι η πρόβλεψη ενός ειδικού αποτελεί οπωσδήποτε καλύτερο μέτρο από την πρόβλεψη του μη ειδήμονα (179 b).

Όταν η πόλη αποφασίζει για όσα μπορούν να αποβούν αγαθά και ωφέλιμα γι' αυτήν δεν είναι δυνατό να δεχτούμε ότι η γνώμη του καθενός λειτουργεί ως μέτρο, αλλά η άποψη όσων κατέχουν την απαραίτητη γνώση. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, παραδέχεται ο Θεόδωρος ότι ο λόγος του Πρωταγόρα για τον άνθρωπο ως «μέτρο» αναιρείται, αφού δεν είναι δυνατό να δεχόμαστε τη γνώμη κανενός άλλου, παρά μόνο του ειδικού, για περιπτώσεις που αφορούν μελλοντικές εμπειρίες. Η άποψη ότι κάθε γνώμη είναι αληθής ανασκευάστηκε. Ο Θεόδωρος άλλωστε αναγνωρίζει πλέον ότι ο λόγος αυτός είναι γενικά αστήρικτος και αναιρεί τον εαυτό του, αφού δηλώνει εξ αρχής ότι αποδέχεται ως αληθινή και την αντίθετη προς αυτόν γνώμη.

1.5 ΤΕΛΙΚΗ ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΩΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ

Για να είναι απόλυτα έγκυρο το προηγούμενο συμπέρασμα για την θεωρία του Πρωταγόρα, ο Σωκράτης ρωτά εκ νέου εάν γνώση είναι αίσθηση και έτσι να στηριχτεί ο ορισμός που έδωσε ο Θεαίτητος περί επιστήμης και γνώσης. Για να ελεγχθεί η υπόθεση αυτή, ο διάλογος επιστρέφει στη θεωρία της παγκόσμιας κίνησης και ο ορισμός συζητιέται από αυτή τη σκοπιά (179 d-184 b). Υπάρχουν οι οπαδοί όμως του Ηράκλειτου, που υποστηρίζουν με σθένος ότι τίποτα δεν είναι πραγματικό εκτός από την κίνηση και πως ό,τι υπάρχει κινείται, και υπάρχουν υποστηρικτές της ακριβώς αντίθετης θεωρίας που εκπροσωπείται από τον Μέλισσο και τον Παρμενίδα και υποστηρίζει πως ό,τι υπάρχει είναι ένα και ακίνητο.

Έτσι, συμφωνούν να εξετάσουν διεξοδικά και τις δύο απόψεις, προκειμένου να κλίνουν τελικά προς το ένα ή το άλλο μέρος ή να αποδοκιμάσουν και τις δύο.

Στο ξεκίνημα της διερεύνησής τους επιχειρούν να καταλάβουν τί ακριβώς σημαίνει η πρόταση ότι «τα πάντα κινούνται» και αναγνωρίζουν δύο είδη κίνησης: α) όταν κάτι αλλάζει τόπο ή περιστρέφεται, οπότε μιλάμε για μετατόπιση ή περιφορά και β) όταν υφίσταται κάποια ποιοτική αλλοίωση, όπως οι αλλαγές που επιφέρουν τα γηρατειά. Ο Σωκράτης ονομάζει τα δύο αυτά είδη κίνησης «φορά» και «αλλοίωση» αντίστοιχα και παρατηρεί ότι τα πάντα κινούνται και με τις δύο, αφού στασιμότητα δεν υπάρχει πουθενά. Αν λοιπόν δεχτούμε το εύλογο συμπέρασμα της παραπάνω θεωρίας ότι τα πάντα αλλάζουν διαρκώς και ως προς τη θέση και ως προς την ποιότητά τους, αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει κανένα μόνιμο και σταθερό γνώρισμα στα πράγματα (181 e). Ακόμη κι αν επιχειρήσουμε να ονομάσουμε κάτι λευκό, θα διαψευστούμε την αμέσως επόμενη στιγμή, αφού όλα μεταβάλλονται διαρκώς.

Συνεπώς, ο άνθρωπος δε μπορεί να έχει για τα πράγματα καμία σταθερή και βέβαιη εντύπωση που να προέρχεται από τις αισθήσεις, αλλά έχει άπειρες, στιγμιαίες εντυπώσεις, η παροδικότητα των οποίων σαφώς δε συνιστά γνώση. Με τον τρόπο αυτό ανασκευάζεται πλέον οριστικά η ταύτιση της γνώσης με την αισθητηριακή πρόσληψη και οι δύο συνδιαλεγόμενοι, προτού προχωρήσουν, παραδέχονται ότι μπορεί να μην ανακάλυψαν τί είναι η γνώση, αλλά κατάλαβαν σίγουρα τί δεν είναι γνώση (182 e).

Ο Θεαίτητος, υπενθυμίζει ότι παρέλειψαν να εξετάσουν την αντίπαλη ελεατική θεωρία, που εκπροσωπείται από τον Παρμενίδη και υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει στα πράγματα η παραμικρή ρευστότητα. Ο Σωκράτης δικαιολογεί την απροθυμία του να ελέγξει τη συγκεκριμένη θεωρία λέγοντας ότι είχε γνωρίσει στο παρελθόν τον Παρμενίδη και εντυπωσιάστηκε από την προσωπικότητά του. Έχει λοιπόν ενδοιασμούς για την εξέταση του συγκεκριμένου θέματος, διότι φοβάται μήπως παρερμηνευτούν τα λόγια του Παρμενίδη.

Ο Θεαίτητος επιστρέφει ενεργά στη συζήτηση. Στο τελευταίο αυτό κομμάτι της κριτικής του πρώτου ορισμού, ο Σωκράτης κάνει ίσως τον πιο ουσιώδη συλλογισμό για να πλησιάσει όσο το δυνατόν στην επίλυση του προβλήματος. Παρατηρεί ότι είναι σωστότερη η φράση «τα μάτια είναι εκείνα μέσω των οποίων βλέπουμε» παρά η φράση «τα μάτια είναι εκείνα με τα οποία βλέπουμε».

Η σύμφωνη απάντηση του Θεαίτητου οδηγεί σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στα αισθητήρια όργανα και τη λογική ενότητα που υπάρχει πίσω από αυτά. Κάθε συγκεκριμένο όργανο του σώματός μας είναι εκείνο μέσω του οποίου βλέπουμε, ακούμε, αγγίζουμε κ.ο.κ. όσα είναι αισθητά. Δεν μπορεί όμως παρά να υπάρχει μια ενοποιητική δύναμη για όλες αυτές τις διεργασίες, κάτι δικό μας που μένει πάντα το ίδιο, αφού πάντα αυτός που βλέπει, ακούει και αγγίζει είναι ο άνθρωπος. Ο Σωκράτης αναγνωρίζει τη δυσκολία που υπάρχει στην πλήρη κατανόηση της παραπάνω θέσης και συνεχίζει τις ερωτήσεις προκειμένου να την αποσαφηνίσει τελείως. Για κάθε αισθητήριο όργανο υπάρχει και ένα αισθητό και κανένα όργανο δε μπορεί να κάνει τη δουλειά του άλλου, όπως εύκολα παραδέχεται ο Θεαίτητος ότι αυτό που αισθανόμαστε μέσω της ακοής είναι αδύνατο να το αισθανθούμε και μέσω της όρασης. Αυτή όμως η σκέψη που κάνουμε για τη διάκριση ανάμεσα σε διαφορετικές αισθήσεις, σίγουρα δε γίνεται με κάποιο από τα σωματικά μας όργανα (185 a). Για να γίνουν ακόμα πιο εύληπτα τα δεδομένα της συζήτησης, ο Σωκράτης αναφέρεται συγκεκριμένα στον ήχο και στο χρώμα. Το πρώτο που σκεφτόμαστε και για τα δύο είναι το εξής: ότι και τα δύο είναι, υπάρχουν. (185 a).

Όταν ο άνθρωπος κάνει σκέψεις για δύο αντικείμενα χαρακτηρίζοντάς τα όμοια ή ξεχωρίζοντάς τα ως διαφορετικά, τότε σαφώς δε χρησιμοποιείται κάποιο συγκεκριμένο σωματικό όργανο.

Αναρωτιέται λοιπόν «διά μέσου τίνος οργάνου εργάζεται η δύναμη που σου φανερώνει το κοινό σε όλα, μ' αυτήν που εκφράζεις το είναι και το δεν είναι;» (185c). Ο λόγος για τον οποίο ο Σωκράτης αναφέρεται σε δύο διαφορετικά αντικείμενα, στον ήχο και στο χρώμα, αντί να περιοριστεί σε ένα είναι για να χρησιμοποιήσει αντικείμενα που συλλαμβάνονται από διαφορετικές αισθήσεις. Συνεπώς, τα κοινά ανάμεσα στα δύο αντικείμενα δε θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά με καμιά από τις δύο αισθήσεις, αλλά μόνο από την ίδια την ψυχή.

Ο Θεαίτητος, ενθουσιασμένος κατάλαβε ποιο είναι το πραγματικό ζητούμενο, αν υπάρχει δηλαδή σωματικό όργανο μέσω του οποίου η ψυχή στοχάζεται τα κοινά των αντικειμένων. Το εύλογο συμπέρασμα και των δύο είναι ότι δεν υπάρχει κανένα σωματικό όργανο για αυτά, αλλά η ψυχή τα σκέφτεται από μόνη της (αυτή δι' εαυτής). Μπορούμε λοιπόν με την αφή να διακρίνουμε ένα σκληρό και ένα μαλακό αντικείμενο, αλλά την ουσία τους και ότι είναι, την αντίθεσή τους και

την ουσία της αντίθεσής τους μπορεί μόνο η ψυχή να τα αντιληφθεί και να εκφέρει κρίσεις.

Αν θελήσουμε, στη συνέχεια, να εντοπίσουμε κι άλλες έννοιες που γίνονται αντιληπτές μόνο έτσι, μέσω της ψυχής, θα πρέπει να αναφερθούμε στο καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο (186 α). Οι ύψιστες αυτές αρχές δεν γίνονται αντιληπτές με τις αισθήσεις αλλά με τη σκέψη. Δεν είναι τυχαίο ότι και τα ζώα ή τα μωρά έχουν σύστημα αισθήσεων και αντιλαμβάνονται μέσω αυτών, αλλά αληθείς και ωφέλιμες κρίσεις για τα πράγματα μπορούν να διατυπωθούν μόνο μετά από καιρό και μέσα από την παιδεία (186 c)18.

Η αναζήτηση της γνώση μεταφέρεται πλέον στη σφαίρα του νοείν και όχι του αισθάνεσθαι.

2. ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ : Η ΑΛΗΘΗΣ ΔΟΞΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΕΣΤΙ

Ο Θεαίτητος οδηγήθηκε κατάλληλα από τον Σωκράτη, ώστε να διαπιστώσει ότι η γνώση πρέπει να αναχθεί πάνω από το επίπεδο μιας απλής αισθητηριακής αντίληψης και να αναζητηθεί στις διαδικασίες της σκέψης και της γνώμης. Πριν όμως προχωρήσει η συζήτηση γίνεται αμοιβαία παραδεκτό ότι υπάρχουν ανθρώπινες κρίσεις που είναι λανθασμένες.

Επειδή κάποιες κρίσεις συμβαίνει να είναι αληθινές και κάποιες εσφαλμένες, ο Θεαίτητος ισχυρίζεται τελικά ότι : *Γνώση είναι η ορθή γνώμη*. Πρέπει να σημειωθεί ότι με τη λέξη *γνώμη* ή καλύτερα *κρίση* μεταφράζουμε το *δόξα* ή *δοξάζειν* του Πλάτωνα και εννοούμε οποιαδήποτε ανθρώπινη σκέψη που έχει ως αφορμή τα αισθητηριακά ερεθίσματα. Στα προηγούμενα έργα του, η «δόξα» αντιδιαστέλλεται προς την «επιστήμη». Εκεί η έννοια της *γνώμης* αποδίδεται ως *δοξασία*, δηλαδή αμφισβητήσιμη γνώμη. Στον Θεαίτητο όμως και σε μεταγενέστερους διαλόγους η έννοια της λέξης «δόξα» είναι «κρίση» και δεν έχει καμιά μειωτική απόχρωση.

Το ζήτημα, ωστόσο, της εσφαλμένης γνώμης, παρ' όλο που αυτή αναμφισβήτητα υπάρχει, παρουσιάζεται από τον Σωκράτη ως προβληματικό, ισχυρίζεται ότι τον φέρνει σε αμηχανία και ζητά τη διερεύνησή του. Οφείλουν άλλωστε να διακρίνουν σαφώς την ψευδή δόξα από την αληθή, αφού πρόκειται να ταυτίσουν τη δεύτερη με τη γνώση. Τι ακριβώς λοιπόν συμβαίνει όταν λέμε ότι σε μία δεδομένη στιγμή έχουμε σφαλερή γνώμη; Η δυνατότητα εκφοράς μιας λανθασμένης κρίσης από τον άνθρωπο εξηγείται από τον Σωκράτη λέγοντας ότι οι άνθρωποι είμαστε φτιαγμένοι έτσι από την φύση μας. Ακόμα όμως, οι δύο συνομιλητές επιλέγουν να μην εμπλέξουν ακόμα στη συζήτησή τους τον παράγοντα της μνήμης που σχετίζεται άμεσα με το θέμα, προκειμένου να αναφερθούν εκτενέστερα σ' αυτόν στη συνέχεια.

Στην περίπτωση λοιπόν που εκφέρεται μια ψευδής κρίση για κάτι που γνωρίζουμε, δύο δυνατές εξηγήσεις υπάρχουν :

α) είτε ότι παρουσιάζεται αυτό που γνωρίζουμε ως κάτι άλλο που επίσης γνωρίζουμε είτε ότι,

β) ταυτίσαμε αυτό που γνωρίζουμε με κάτι που δε γνωρίζουμε.

Τα προβλήματα όμως που παρουσιάζουν και οι δύο είναι εμφανή. Πώς είναι δυνατό για κάτι που γνωρίζουμε να νομίσουμε ότι δεν είναι αυτό, αλλά κάτι άλλο που επίσης γνωρίζουμε και ενώ γνωρίζουμε και τα δύο, τελικά αγνοούμε και τα

δύο; (188 b). Στη δεύτερη περίπτωση, είναι εξίσου παράλογο να μπορούμε να ταυτίσουμε κάτι που ξέρουμε με κάτι που δεν ξέρουμε. Παρόμοια, αν δεχτούμε ότι η εκφορά μιας λανθασμένης κρίσης σημαίνει να ταυτίσουμε κάτι που δε γνωρίζουμε με κάτι άλλο που επίσης δε γνωρίζουμε, θα ήταν σαν να λέγαμε ότι μπορούμε να εκφέρουμε λανθασμένη κρίση για δύο ανθρώπους που δε γνωρίζουμε και να νομίσουμε ότι ο ένας είναι ο άλλος! Αφού λοιπόν το μυαλό μας είναι τελείως κενό για τα πράγματα που δε γνωρίζουμε, τότε είναι αδύνατο να εκφέρουμε γι' αυτά την οποιαδήποτε κρίση.

Εφόσον αποδεικνύεται με τον έλεγχο όλων των παραπάνω συλλογισμών ότι σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορεί να υπάρξει εσφαλμένη κρίση, ο Σωκράτης προτείνει να εξεταστεί το θέμα με μία νέα παράμετρο. Αποσυνδέεται λοιπόν η ψευδής δόξα από τη γνώση και την άγνοια και συσχετίζεται δοκιμαστικά με το είναι και το μη είναι. Δηλαδή, ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι η ψευδής κρίση είναι γνώμη πως κάτι είναι ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι (188d). Αυτό συνεπάγεται ότι ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να σκέφτεται και να διατυπώνει κρίσεις για πράγματα που δεν έχουν υπάρξει, δεν υφίστανται, δεν είναι τίποτα απολύτως. Η δυσκολία του Θεαίτητου να παρακολουθήσει στο σημείο αυτό τον προβληματισμό του Σωκράτη αντιμετωπίζεται με το παράδειγμα που χρησιμοποιεί. Το αντικείμενο της νόησης και κατά συνέπεια της κρίσης πρέπει απαραίτητως να είναι κάτι, όπως ακριβώς είναι πάντα κάτι το αντικείμενο της όρασης, της ακοής, της αφής. Σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις δε συμβαίνει να βλέπουμε ένα μη ον, αλλιώς δεν βλέπουμε καθόλου (189b). Τελικά, όποιος σκέφτεται και κρίνει τα μη όντα, δε σκέφτεται τίποτα και άρα, καταρρίπτεται και η τελευταία σύνδεση της σφαλερής γνώμης με τα μη όντα.

Η διαδικασία εκφοράς μίας κρίσης δεν είναι τόσο απλή και άμεση, όπως είναι λ.χ. η θέα ενός αντικειμένου. Αντίθετα, εμπεριέχει σύνθετες νοητικές διεργασίες που αφήνουν ίσως περιθώρια για λάθη. Όταν ένας άνθρωπος σκέφτεται, αυτό σημαίνει ότι διενεργείται ένας εσωτερικός διάλογος. Διαλέγεται η ψυχή με τον εαυτό της και συμπεραίνει (190α). Ο νους θέτει ερωτήματα στον εαυτό του και απαντάει ο ίδιος ώσπου να φτάσει στο σημείο να ορίσει κάτι και να διατυπώσει μια κρίση. Όταν λοιπόν κάποιος έχει ανταλλάξει στο νου του ένα ον με κάποιο άλλο, ισχυρίζεται προς τον εαυτό του ότι το ένα είναι το άλλο. Το ενδεχόμενο όμως αυτό είναι τελείως παράλογο για τον Σωκράτη, αφού ποτέ κανένας δεν προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του ότι το όμορφο είναι άσχημο, ότι το άλογο είναι βόδι. Αν δηλαδή δεχτούμε ότι το αποτέλεσμα του εσωτερικού μας διαλόγου για τα όντα είναι η διατύπωση μιας κρίσης γι' αυτά, τότε αποκλείεται η περίπτωση να είναι λανθασμένη η κρίση αυτή. Πότε λοιπόν είναι δυνατόν να επέλθει τέτοια "σύγχυση" ενός πράγματος με ένα άλλο;

Στο σημείο αυτό Ο Πλάτωνας αναφέρεται στον παράγοντα της μνήμης και της λήθης. Τελικά ίσως να είναι κατά κάποιον τρόπο δυνατό να προκύψει σύγχυση σ' αυτά που γνωρίζει κάποιος και να εκφέρει λανθασμένες κρίσεις. Το συμπέρασμα είναι σαφές: Η διάκριση ανάμεσα σε γνωστά και άγνωστα πράγματα δε μπορεί να είναι απόλυτη, αλλά περιλαμβάνει διάφορους παράγοντες.

Εδώ ο Σωκράτης παρομοιάζει την ανθρώπινη μνήμη με ένα κέρινο εκμαγείο. Το μέγεθός του και η ποιότητα του κεριού διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο,

πράγμα που σημαίνει ότι δεν έχουμε την ίδια επιδεκτικότητα στη μάθηση. Το εκμαγείο αυτό είναι δώρο της Μνημοσύνης, της μητέρας των Μουσών, και αφού αποτυπωθούν πάνω του αυτά που βλέπουμε, ακούμε ή σκεφτόμαστε διατηρούνται στη μνήμη μας. Ωστόσο, οι εικόνες αυτές που δημιουργούνται μέσα μας δε διατηρούνται για πάντα αναλλοίωτες, αλλά φθείρονται και χάνονται με το πέρασμα του χρόνου. Πριν όμως φτάσουμε να εξετάσουμε αυτό το ενδιαφέρον χαρακτηριστικό του κέρινου εκμαγείου, στο οποίο ίσως ευρεθεί η δυνατότητα της πλάνης, ο Σωκράτης παραθέτει μία σειρά περιπτώσεων στις οποίες είναι δυνατό να επέλθει σύγχυση ενός πράγματος με ένα άλλο (192). Αναφέρει λοιπόν ο Σωκράτης όλους τους πιθανούς συνδυασμούς δύο αντικειμένων τα οποία

- α) γνωρίζουμε και θυμόμαστε, αλλά δεν έχουμε τώρα αισθητηριακή αντίληψη γι' αυτά,
- β) δεν τα γνωρίζουμε καθόλου,
- γ) τα αντιλαμβανόμαστε τώρα με τις αισθήσεις μας και
- δ) δε τα αντιλαμβανόμαστε τώρα.

Οι συνδυασμοί που μπορούν να προκύψουν είναι οι εξής:

- Αν δεν έχω τώρα αισθητηριακή αντίληψη για κανένα από τα δύο αντικείμενα, αλλά οι εικόνες τους βρίσκονται αποτυπωμένες στη μνήμη μου (άρα τα γνωρίζω), τότε είναι αδύνατο να προκύψει σύγχυση ανάμεσα σε κάτι γνωστό και κάτι άλλο γνωστό. Επίσης, είναι αδύνατο να μπερδέψω το γνωστό με κάτι τελείως άγνωστο, ή δύο τελείως άγνωστα αντικείμενα μεταξύ τους.
- Αν αντιλαμβάνομαι τώρα δύο αντικείμενα, λ.χ. τα βλέπω, είναι αδύνατο να νομίσω ότι το ένα είναι το άλλο, όπως αδύνατο είναι να νομίσω για κάτι που βλέπω ότι είναι κάτι άλλο που δε βλέπω ή να μπερδέψω δύο πράγματα κανένα από τα οποία δε βλέπω.
- Στην περίπτωση που έχω ταυτόχρονα και προηγούμενη γνώση (αποτύπωμα δηλαδή στη μνήμη μου) και αισθητηριακή αντίληψη, δεν είναι δυνατό να μπερδέψω δύο αντικείμενα που είναι ήδη γνωστά, τα οποία άλλωστε βλέπω και τώρα και τα αναγνωρίζω.
- Τέλος, δε μπορώ να μπερδέψω ένα ήδη γνωστό πράγμα που το βλέπω και το αναγνωρίζω τώρα με ένα άλλο γνωστό που όμως δε βλέπω ή με ένα εντελώς άγνωστο αντικείμενο το οποίο όμως βρίσκεται αυτή τη στιγμή μπροστά στα μάτια μου.

Στις δύο πρώτες περιπτώσεις η γνώμη θα είναι σωστή. Για να εντοπίσουμε τη σφαλερή γνώμη θα πρέπει να την αναζητήσουμε στην τρίτη ομάδα περιπτώσεων, όπου υπάρχει και προηγούμενη γνώση αντικειμένων και αισθητηριακή αντίληψη, αλλά χρειάζεται σωστή αντιστοίχιση της τωρινής αισθητηριακής αντίληψης μου με την εικόνα στη μνήμη μου που είχε μείνει από προηγούμενη άμεση αντίληψη του ίδιου αντικειμένου οπότε ενδέχεται να κρίνω εσφαλμένα. Το λάθος δεν έγκειται ακριβώς στα δεδομένα των αισθήσεων, αλλά στην προσπάθειά μας να ταυτίσουμε ένα παλιό αποτύπωμα της μνήμης με μια παρούσα εντύπωση. Γιατί η μνήμη είναι διαφοροποιημένη από άτομο σε άτομο. Όπως φαίνεται μέχρι εδώ, δεν είναι δυνατό να υπάρξει σφαλερή γνώμη για πράγματα που δεν γνωρίζουμε ούτε είχαμε ποτέ αίσθηση γι' αυτά. Οι κρίσεις

αναφέρονται μόνο σε αντικείμενα που γνωρίζουμε και αισθανόμαστε και μπορούν να γίνουν σφαλερές ή αληθινές(194 b).

Όταν το κερύ είναι βαθύ και λείο, τότε τα αποτυπώματα που δημιουργούνται σ' αυτό από τις εικόνες των αισθήσεών μας, γίνονται καθαρά και βαθιά, ώστε να διατηρηθούν αναλλοίωτα για πολλά χρόνια. Συνεπώς, οι άνθρωποι αυτοί, που ονομάζονται από τον Σωκράτη σοφοί, έχουν καλή μνήμη, μαθαίνουν εύκολα και οι κρίσεις που διατυπώνουν είναι αληθείς, αφού βρίσκουν εύκολα και γρήγορα την ορθή αντιστοίχιση ανάμεσα στα προηγούμενα αποτυπώματα της μνήμης και στις τωρινές αισθητηριακές κρίσεις. Όταν, αντίθετα, προκύπτουν παρερμηνείες και λανθασμένες κρίσεις, τότε αυτές προέρχονται από την κακή ποιότητα του κεριού που διαθέτει η μνήμη κάποιων ανθρώπων.

Αλλά, η ψευδής κρίση δεν έγκειται ούτε μόνο στην αίσθηση ούτε μόνο στη σκέψη. Έγκειται στην σύζευξη της αίσθησης και της σκέψης (195 d).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η αληθής κρίση, που έχει ταυτιστεί με τη γνώση σύμφωνα με τον ορισμό του Θεαίτητου, δεν είναι τίποτα άλλο παρά η αληθής αναγνώριση των παρόντων αισθητηριακών εντυπώσεων.

Οι κρίσεις με τις οποίες ασχολήθηκαν ο Σωκράτης και ο Θεαίτητος μέχρι αυτό το σημείο αφορούσαν όλες πράγματα που αντιλαμβάνομαι με τις αισθήσεις μου, αλλά έχω από πριν το αποτύπωμά τους στην μνήμη μου και προσπαθώ τώρα να τα αναγνωρίσω. Το γνωστό ερώτημα επανέρχεται και επανεξετάζεται. Ή δεν υπάρχει καθόλου σφαλερή κρίση ή συμβαίνει ένας άνθρωπος να γνωρίζει κάτι και ταυτόχρονα να μην το γνωρίζει. Καθώς όμως ο προηγούμενος διάλογος απέδειξε μέσα από αναμφισβήτητα παραδείγματα ότι οι ψευδείς κρίσεις υφίστανται, τώρα θα επικεντρωθούν στη δεύτερη περίπτωση διερευνώντας τους τρόπους που μπορούν να οδηγήσουν σ' αυτήν.

Εν τω μεταξύ, παρεμβάλλεται η άκρως ενδιαφέρουσα διαπίστωση του Σωκράτη ότι από την αρχή της συζήτησής τους χρησιμοποιούν καταχρηστικά φράσεις όπως “γνωρίζουμε”, “δεν γνωρίζουμε”, “αγνοούμε”, “καταλαβαίνουμε”. Συνειδητοποιούν δηλαδή ότι δεν είναι σωστό να μεταχειρίζονται τέτοιου είδους εκφράσεις, εφόσον δε γνωρίζουν τι είναι η γνώση και ακόμη την αναζητούν, αλλά και ότι είναι αναπόφευκτο το λάθος αυτό, αφού δε μπορούν να εκφραστούν διαφορετικά. Προχωρούν λοιπόν στην διερεύνηση της γνώσης, επιχειρώντας να τροποποιήσουν κάπως τον ορισμό που υπήρχε μέχρι τώρα.

Το “γνωρίζειν” σημαίνει “έχειν τη γνώση”. Η αλλαγή που προτείνεται από τον Σωκράτη είναι να αντικαταστήσουν τον απλό ρηματικό τύπο με τον σύνθετο “κατέχειν”, ώστε ο ορισμός να προκύψει ως εξής: Το “γνωρίζειν” σημαίνει “κατέχειν τη γνώση”. Η απορία που εύλογα διατυπώνεται από τον Θεαίτητο δίνει το έναυσμα στον Σωκράτη να διευκρινίσει τη διαφορά των δύο ορισμών καταφεύγοντας σε ένα ακόμη από τα διαφωτιστικά παραδείγματά του. Όταν έχω στην κατοχή μου ένα ρούχο, αφού εγώ ο ίδιος το έχω αγοράσει, ενδέχεται να μην το φοράω σε μια συγκεκριμένη στιγμή. Τότε το κατέχω βέβαια, αλλά δεν το έχω αυτή τη στιγμή. Έτσι ακριβώς προτείνει να σκεφτούμε και την γνώση. Είναι δυνατό να την κατέχει κάποιος, αλλά να μην την έχει σε μια δεδομένη στιγμή.

Έτσι, επαληθεύεται η δήλωση ότι ο άνθρωπος μπορεί ταυτόχρονα να γνωρίζει και να μη γνωρίζει το ίδιο πράγμα και δεν φαίνεται πλέον τόσο αντιφατική και παράλογη όσο ισχυρίζονταν μέχρι τώρα οι δύο συνομιλητές. Για να γίνει λοιπόν πιο σαφής η παραπάνω θεωρία, ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί μια εξαιρετική παρομοίωση. Ο ανθρώπινος νους παρομοιάζεται με έναν περιστέρωνα τον οποίο έχει κατασκευάσει ο άνθρωπος και εκεί μέσα τοποθετεί τα άγρια πουλιά που κυνηγάει και συλλαμβάνει. Μπορούμε γι' αυτόν να πούμε ότι τα έχει συνέχεια στην κατοχή του, ακόμη κι αν δεν έχει στα χέρια του τη δεδομένη στιγμή κανένα από αυτά τα πουλιά.

Έχει όμως τη δυνατότητα, εφόσον του ανήκουν και τα κρατάει συγκεντρωμένα σε έναν ειδικό χώρο, να πάρει κάποιο στα χέρια του και να το αφήσει οποιαδήποτε στιγμή. Τα κάθε είδους πουλιά που πετούν σε μικρά ή μεγάλα σμήνη μέσα στον περιστέρωνα είναι οι γνώσεις. Όσο είμαστε ακόμη παιδιά, το κλουβί του μυαλού μας είναι άδειο. Γεμίζει όμως σταδιακά κατά την διάρκεια της ζωής μας με κάθε καινούρια γνώση που αποκτάμε, την τοποθετούμε στο κλουβί και μπορούμε πλέον να λέμε ότι γνωρίζουμε το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η κάθε γνώση. Έτσι περιγράφεται από τον Σωκράτη το αρχικό είδος “κυνηγιού” στο οποίο επιδίδεται ο άνθρωπος πριν αποκτήσει γνώσεις με σκοπό να τοποθετήσει στον περιστέρωνα του μυαλού τις διάφορες πληροφορίες που του δίνουν οι αισθήσεις.

Στη συνέχεια όμως ενεργοποιείται ένα δεύτερο “κυνήγι”, κατά το οποίο προσπαθούμε να συλλάβουμε ένα από τα πολλά αγριοπούλια που ήδη υπάρχουν στον περιστέρωνα της ψυχής μας και να το κρατήσουμε στα χέρια μας. Το παράδειγμα του Σωκράτη στο σημείο αυτό αναφέρεται σε έναν άνθρωπο που γνωρίζει τέλεια όλους τους αριθμούς, διότι υπάρχει η γνώση τους από πριν στην ψυχή του. Συμβαίνει λοιπόν συχνά να θελήσει να μετρήσει είτε από μέσα του καθαρούς αριθμούς είτε να μετρήσει αντικείμενα του εξωτερικού αισθητού κόσμου. Χρειάζεται τότε να “θυμηθεί” τις γνώσεις που κατέχει βέβαια από παλιά, αλλά δεν τις έχει πρόχειρες στο νου του. Ωστόσο, η διαδικασία επιλογής της κατάλληλης γνώσης προκειμένου να την ξαναφέρουμε στο μυαλό μας δεν είναι αλάνθαστη, αλλά ενδέχεται να φέρουμε στο νου κάτι άλλο από αυτό που θέλουμε. Σ' αυτή την περίπτωση, αποτυγχάνουμε να συλλάβουμε το επιθυμητό πουλί και συλλαμβάνουμε κάποιο άλλο, αφού μάλιστα όλα τα πουλιά είναι ζωντανά και πετούν εδώ κι εκεί. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι οδηγείται ο άνθρωπος σε μια λανθασμένη κρίση για ένα πράγμα που κατέχει βέβαια, και άρα το γνωρίζει, αλλά αποτυγχάνει να το χρησιμοποιήσει τη στιγμή που το χρειάζεται, διότι έγινε σύγχυση του συγκεκριμένου πράγματος με κάποιο άλλο γνωστικό στοιχείο που επίσης κατέχει από το παρελθόν. Ο άνθρωπος δεν γνωρίζει μόνο πράγματα των οποίων οι αισθητηριακές εικόνες αποτυπώθηκαν στο κερύ της μνήμης του, αλλά και πράγματα που διδάχτηκε από άλλους για τα οποία δεν είχε και δεν θα έχει ποτέ άμεση αισθητηριακή αντίληψη. Όλα τα γνωστικά στοιχεία συγκεντρώνονται στην ανθρώπινη μνήμη, ανεξάρτητα από την προέλευσή τους, προκειμένου να ανακληθούν αργότερα στη συνείδηση και να χρησιμοποιηθούν. Οι γνώσεις αυτές είτε προκύπτουν άμεσα από τις αισθήσεις μας είτε παραδίδονται από έναν δάσκαλο στο διδασκόμενο (198 b-c). Βλέπουμε δηλαδή

ότι με την αναλογία του περιστερώνα ο Πλάτωνας αναφέρεται σε δύο τρόπους απόκτησης της γνώσης:

α) Μέσω της διδασκαλίας και της μάθησης και

β) μέσω της ανακάλυψης από τον ίδιο τον άνθρωπο.

Αφού λοιπόν φάνηκε ότι έχει βρεθεί η ουσία της λανθασμένης και της ορθής κρίσης και η διαδικασία που οδηγεί σ' αυτές, ο Σωκράτης θέτει ακόμη ένα ερώτημα: Μπορεί η ψευδής κρίση να συνιστάται στην ανταλλαγή μιας γνώσης με μια άλλη γνώση; Ο Θεαίτητος λέει, να δεχτούμε ότι μέσα στον περιστερώνα του μυαλού μας πετούν σαν πουλιά μαζί με τις "γνώσεις" και κάποιες "αγνωσιές". Όταν λοιπόν κάποιος προσπαθεί να συλλάβει μια συγκεκριμένη γνώση και συλλαμβάνει τελικά στη θέση της μια αγνωσιά (ή καλύτερα ψευδείς γνώμες- που σχηματίστηκαν λανθασμένα στο μυαλό μας και διατηρήθηκαν έτσι ή τις διδαχτήκαμε έτσι από την αρχή από κάποιον διδάσκαλο), τότε διατυπώνει ψευδή κρίση και μπορεί μια άλλη χρονική στιγμή να διατυπώσει την αληθή κρίση για το ίδιο πράγμα, αφού αυτή τη φορά θα έχει πετύχει να συλλάβει τη γνώση. Εν ολίγοις όσο περισσότερα γνωρίζεις, με τη σημασία της κατοχής της γνώσης, σε τόσο σοβαρότερα λάθη εκτίθεσαι. Οι βαρύτερες πλάνες οφείλονται συνήθως στην κακή χρήση εκτεταμένων γνώσεων.

4. ΤΡΙΤΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΕΣΤΙ Η ΜΕΤΑ ΛΟΓΟΥ ΑΛΗΘΗΣ ΔΟΞΑ

Ο διάλογος θα συνεχιστεί με την προτροπή του Σωκράτη προς τον Θεαίτητο να ορίσει εκ νέου τη γνώση. Ο Θεαίτητος όμως μη μπορώντας να σκεφτεί κάτι άλλο, επιμένει στην προηγούμενη ταύτιση της γνώσης με την αληθή γνώμη. Εδώ ο Σωκράτης φέρνει ως παράδειγμα τους ρήτορες που με ρητορική δεινότητα κατορθώνουν με την τέχνη τους να πείθουν στα δικαστήρια. Ο ρόλος του ρήτορα δεν είναι να διδάξει την αλήθεια των γεγονότων, αλλά να κατευθύνει με την πειθώ τους δικαστές, ώστε να λάβουν την επιθυμητή απόφαση. Αν λοιπόν το δικαστήριο σωστά πειστεί για την ενοχή κάποιου και τον καταδικάσει, τότε θα έχει διαμορφώσει αληθινή γνώμη, χωρίς όμως να έχει γνώση. Συμπερασματικά, δηλώνει ο Σωκράτης ότι, αν η αληθινή γνώμη και η γνώση ήταν το ίδιο πράγμα, ποτέ ο σωστός δικαστής δεν θα είχε αληθινή γνώμη δίχως γνώση (201 c).

Στο σημείο αυτό αναφέρει ο Θεαίτητος τον τρίτο και τελευταίο ορισμό της γνώσης, τροποποιώντας κάπως τον προηγούμενο. Ισχυρίζεται ότι είχε ακούσει από κάποιον, χωρίς να ονομάσει ποιον, το εξής: Για να συνιστά γνώση μια αληθής γνώμη, πρέπει να συνοδεύεται από τον λόγο (201 d). Τα αντικείμενα, αν δε χαρακτηρίζονται από λόγο, δεν είναι προσιτά στη γνώση.

Ο Σωκράτης απαντά ότι έχει ακούσει κι αυτός κάποια παρόμοια θεωρία, αλλά την παρουσιάζει σαν ένα όνειρο. Το όνειρο λοιπόν φανέρωνε στον μεγάλο δάσκαλο ότι υπάρχουν στη φύση κάποια «πρώτα» βασικά στοιχεία από τα οποία αποτελούμαστε εμείς και όλα τα υπόλοιπα πράγματα. Τα στοιχεία αυτά τα αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας και μπορούμε να τα κατονομάσουμε, αλλά δε μπορούμε να τα γνωρίσουμε, διότι δεν έχουν λόγο. Θα λέγαμε λοιπόν ότι τα στοιχεία αυτά είναι «άλογα, άγνωστα, όμως αισθητά» (202 b). Μια ενδιαφέρουσα παρομοίωση των στοιχείων αυτών κάνει ο Σωκράτης με τα

γράμματα της αλφαβήτου. Για να παραχθεί λόγος από αυτά, πρέπει να ενωθούν σε συλλαβές και κατόπιν σε λέξεις και προτάσεις, ενώ όλα τα άλλα πράγματα αποτελούν «συλλαβές», συνδυασμούς δηλαδή των πρώτων στοιχείων. Αυτά τα σύνθετα πλέον σώματα, ή αλλιώς τα συμπλέγματα βασικών στοιχείων, μπορούν να γίνουν αντικείμενο γνώσης, καθώς διαθέτουν λόγο. Οι συλλαβές που αποτελούνται από τα επιμέρους στοιχεία είναι γνωστές και μπορούμε να έχουμε γι' αυτές αληθινή γνώμη. Όταν κάποιος έχει αληθινή γνώμη για ένα πράγμα, αλλά χωρίς το λόγο, τότε η ψυχή του έχει συλλάβει την αλήθεια γι' αυτό το πράγμα, αλλά δεν έχει ακόμα τη γνώση. Όταν προστεθεί στην αληθή δόξα και ο λόγος, τότε ο άνθρωπος μπορεί να κατέχει τη γνώση (202 c-d).

Ο τρίτος λοιπόν ορισμός δηλώνει ότι όταν στην ορθή δόξα προστεθεί και ο λόγος, τότε κατέχουμε τη γνώση.

Οι πιθανές ερμηνείες της έννοιας του λόγου είναι τρεις:

α) 206 d-e: Λόγος είναι ο ήχος της φωνής μέσω της οποίας φανερώνεται η ανθρώπινη σκέψη, δηλαδή η ομιλία.

β) 206 e-208 b: Λόγος είναι η απαρίθμηση των συστατικών μερών ενός πράγματος.

Η ερμηνεία αυτή αντιμετωπίζεται πλέον με τα δικά της δεδομένα και είναι εντελώς ανεξάρτητη από την προηγούμενη θεωρία που υποστήριζε ότι τα απλά στοιχεία ενός σύνθετου σώματος δε μπορούν να γίνουν αντικείμενο γνώσης. Ο Σωκράτης χρησιμοποιεί εδώ ένα παράδειγμα του Ησίοδου για την άμαξα που αποτελείται από εκατό ξύλα. Λέει λοιπόν ότι δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι την απαιτούμενη εξειδίκευση ώστε να είναι σε θέση να απαριθμήσουν όλα τα ξύλα. Προτείνει λοιπόν ο Σωκράτης ότι αν προσθέσουμε μια πλήρη απαρίθμηση των επιμέρους στοιχείων σε μια σωστή, προηγούμενη άποψη ενός σύνθετου πράγματος, τότε η αληθής δόξα θα μετατραπεί σε γνώση. Υπάρχει όμως και η αντίρρηση στην ερμηνεία αυτή. Ο μαθητής που έχει ορθή άποψη για κάθε ένα γράμμα στο όνομα Θεαίτητος και το γράφει σωστά, δε σημαίνει απαραίτητα ότι έχει και τη γνώση να χρησιμοποιήσει σωστά τα ίδια γράμματα σε άλλες λέξεις.

Μπορεί δηλαδή να γράφει σωστά τη συλλαβή Θε στο Θεαίτητος, αλλά λανθασμένα στο Θεόδωρος. Στην περίπτωση αυτή ο μαθητής γράφοντας σωστά το όνομα Θεαίτητος έχει ορθή δόξα, αλλά δεν έχει ακόμη γνώση (208 b).

γ) 208 b-210 b: Η τρίτη σημασία που εξετάζεται για το λόγο είναι η απόδοση του γνωρίσματος ενός πράγματος που το διακρίνει από κάθε άλλο πράγμα. Προτείνεται δηλαδή να κατανοήσουμε τη γνώση ως μια αληθή κρίση που συνοδεύεται από δήλωση της διαφοράς του αντικειμένου της.

Προτού όμως ελεγχθεί και η τελευταία ερμηνεία του λόγου, ο Σωκράτης χρησιμοποιεί το παράδειγμα του ήλιου για να την εξηγήσει σαφέστερα. Είναι παραδεκτό από όλους ότι ο ήλιος είναι το πιο λαμπρό σώμα από αυτά που κινούνται γύρω από τη γη. Αν συλλάβουμε αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό, την ειδοποιό δηλαδή διαφορά του ήλιου από τα άλλα σώματα, τότε έχουμε συλλάβει το λόγο του πράγματος (208 d-e).

Έτσι, γίνεται σαφές ότι η ορθή γνώμη για κάτι περιλαμβάνει και προϋποθέτει ήδη τη γνώση του ιδιαίτερου χαρακτηριστικού που κάνει το αντικείμενο να ξεχωρίζει. Σ' αυτά τα πλαίσια, η προσθήκη του λόγου δε φαίνεται να προσφέρει τίποτα περισσότερο, ώστε να επιτευχθεί η μετατροπή της αληθούς κρίσης σε γνώση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι τρεις ορισμοί που προτείνονται και ελέγχονται φαίνεται ότι αποτυγχάνουν τελικά να δώσουν απάντηση στο ερώτημα «τι είναι γνώση», αφού απορρίπτονται όλοι. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η πορεία που διέγραψε η σκέψη του Σωκράτη και του Θεαίτητου ήταν μάταιη, διότι ακόμη και σ' αυτήν την περίπτωση του αδιεξόδου, δεν παύουν να φωτίζονται σημαντικές πλευρές του θέματος και να οδηγούν τον αναγνώστη σε συμπεράσματα.

Θα μπορούσαμε μάλιστα να υποστηρίξουμε την άποψη ότι ο Πλάτωνας συζητά και απορρίπτει τους τρεις ορισμούς της γνώσης για να αποδείξει τελικά ότι οι πολλές δυσκολίες που εμφανίζονται μπορούν να ξεπεραστούν μόνο μέσω της θεωρίας των ιδεών. Βέβαια, άμεση αναφορά της συγκεκριμένης θεωρίας δεν γίνεται στον Θεαίτητο, αλλά θα ήταν βάσιμο να υποθέσουμε ότι είναι ήδη σχηματισμένη στο μυαλό του. Για τον Πλάτωνα, η ιδέα αποτελεί το αντικείμενο και το θεμέλιο της αληθινής γνώσης. Η θεωρία του για τις ιδέες, που επηρέασε όλη τη μεταγενέστερη ευρωπαϊκή φιλοσοφία, υποστηρίζει ότι παράλληλα στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων υπάρχει ο αληθινός κόσμος των ιδεών που είναι απρόσιτος στις αισθήσεις και τον συλλαμβάνουμε μόνο με τη νόηση. Τα αισθητά πράγματα είναι οι απομιμήσεις (είδωλα) των ιδεών, οι οποίες είναι τα αιώνια και αναλλοίωτα πρότυπα σύμφωνα με τα οποία έχουν κατασκευαστεί τα αισθητά και μεταβλητά πράγματα. Η σχέση μεταξύ των ιδεών και των αισθητών πραγμάτων είναι στενή και περιγράφεται από τον Πλάτωνα σαν παρουσία της ιδέας μέσα στα πράγματα. (μέθεξις).

ΠΗΓΕΣ

- Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1992). Θεαίτητος ή περί επιστήμης. Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ.
- Μαρίζα Αναστασία (2012). Γνώση και αλήθεια στον Πλάτωνα: Η εξέλιξη της γνωσιοθεωρίας του Πλάτωνα από τον *Μένωνα* ως τον *Θεαίτητο*. Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, ΠΜΣ Τμήματος φιλοσοφίας
- Κοτανίδου Μαριάννα (2007-2008). Η έννοια της γνώσης στον Θεαίτητο του Πλάτωνα. Διπλωματική εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική εργασία.
- Παπαλεξίου Κερασένια, (2006). Θεωρία και Γνώση στον Θεαίτητο του Πλάτωνα. Διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Φιλοσοφική σχολή
- [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CE%B5%CE%B1%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82_\(%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CE%B5%CE%B1%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82_(%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82))